

Στα ίχνη ενός φυματικού, έναν αιώνα μετά

[/ Αφιέρωμα](#) / [Γενικά Θέματα](#)

Όσοι τον γνώρισαν έχουν από καιρό πεθάνει και οι κατοπινοί της οικογένειάς του γνωρίζουν για εκείνον ελάχιστα. Η προσωπική του ιστορία, μαζί της και η ιστορία μιας ολόκληρης εποχής, θα έρθουν στο φως με τη βοήθεια ενός ιστορικού, ενός γιατρού και του Μητρώου Ασθενών του Σωτηρία που φυλάσσεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους.

Ελβίρα Κρίθαρη

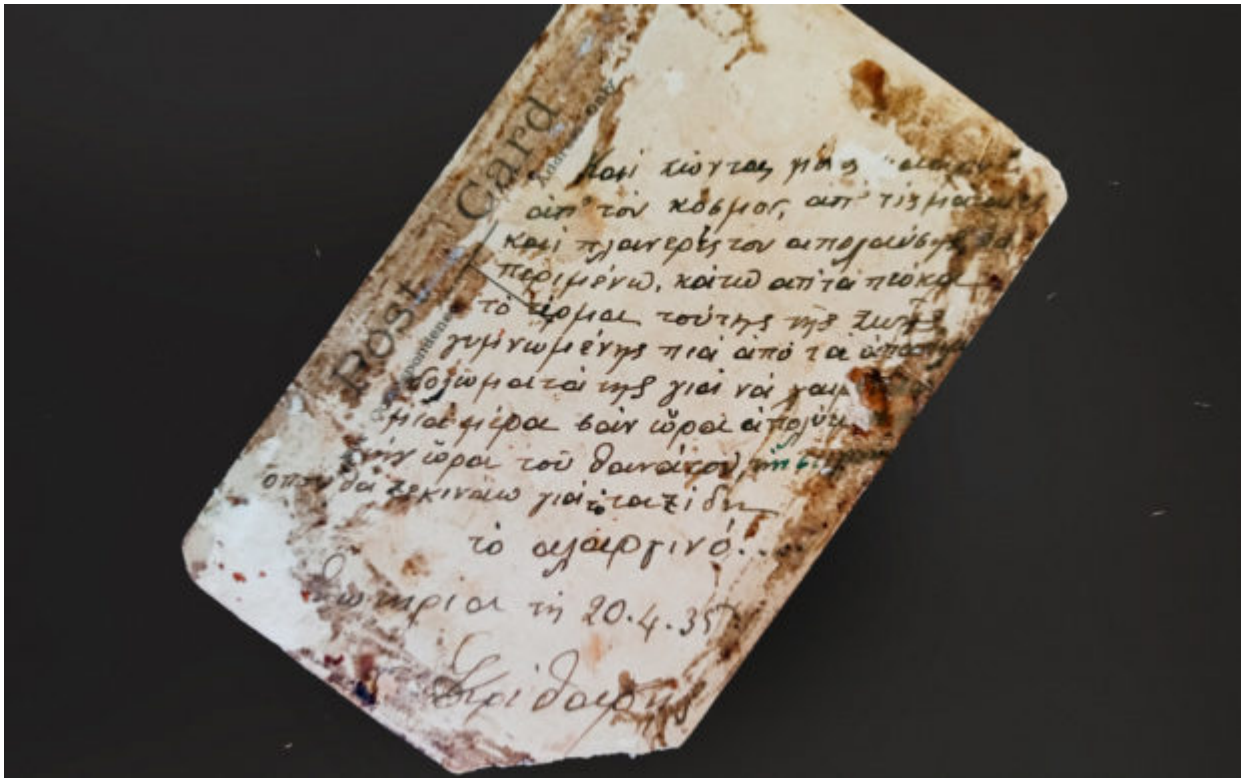
Φωτογραφία: Αρχείο Οικογένειας Κρίθαρη, Επεξεργασία: Michael Kirki

Το σημείωμα στο πίσω μέρος μιας παλιάς φωτογραφίας ενός άντρα, που ανακαλύφθηκε τυχαία στα Κύθηρα, έγραφε:

Και ζώντας μόνος, μακριά απ' τον κόσμο, απ' τις μάταιες και πλανερές του απολαύσεις, θα περιμένω κάτω απ' τα πεύκα το τέρμα τούτης της ζωής γυμνωμένης πια από τα απατηλά δολώματά της για να χαιρετίσω, μια μέρα, σαν ώρα απολύτρωσης, την ώρα του θανάτου, τη στιγμή που θα ξεκινάω για το ταξίδι το αλαργινό...

Καταχωνιασμένη στο ντουλάπι της γιαγιάς σχεδόν έναν αιώνα, το ολόσωμο πορτρέτο του νεαρού άντρα, με ημερομηνία 20 Απριλίου 1935, δεν θύμιζε καθόλου

την τελευταία απεικόνιση ενός μελλοθάνατου. Μορφή οικεία αλλά άγνωστη, ανάμεσα στον σωρό των ασπρόμαυρων μορφών της εποχής του, θα περνούσε απαρατήρητος αν το ιδιόχειρο σημείωμα δεν ξάφνιαζε με τη νηφάλια αναμονή του τέλους, που πρόδιδε και ο ίδιος ο τόπος από όπου το υπέγραφε: «Σωτηρία».

Φωτογραφία: Αρχείο Οικογένειας Κρίθαρη, Επεξεργασία: Michael Kirki

Ο Γιώργος Κρίθαρης από τα Κύθηρα, που στέκεται όρθιος με τα χέρια σταυρωμένα σε ένα από τα κτίρια του σανατορίου Σωτηρία στην Αθήνα, νοσεί από φυματίωση και νοσηλεύεται εκεί στα 1935, μαζί με εκατοντάδες άλλους. Όσοι τον γνώρισαν έχουν από καιρό πεθάνει και οι κατοπινοί της οικογένειάς του γνωρίζουν για εκείνον ελάχιστα. Οι φτωχές πληροφορίες ήταν και η πρώτη ένδειξη του κοινωνικού στίγματος που έθρεψε η φυματίωση, απομακρύνοντας τους νοσούντες από τις πρότερες ζωές τους, αφήνοντάς τους να ξεχαστούν στην απομόνωση του σανατορίου.

Εκπρόσωποι μιας ολόκληρης εποχής θα περάσουν νοσηλευόμενοι από τους θαλάμους των φυματικών: παλαίμαχοι του Μακεδονικού Αγώνα, στρατιώτες των Βαλκανικών, πρόσφυγες από τη Μ. Ασία, εργάτες, υπηρέτριες, κομμουνιστές, αστοί.

Ομως εκεί, στη φαρδιά βεράντα της πτέρυγας που πιθανώς νοσηλευόταν, με τα ψηλά παράθυρα των θαλάμων για καλό εξαερισμό, και τις σεζλόγκ όπου κάποιοι συν-ασθενείς του φαίνεται να ρουφούν ήλιο και αέρα -τη μόνη θεραπεία που γνώριζε τότε η ανθρωπότητα για τη φυματίωση- μια παράλληλη κοινωνία θα βρει

τρόπο να υπάρξει.

Εκπρόσωποι μιας ολόκληρης εποχής θα περάσουν νοσηλευόμενοι από τους θαλάμους των φυματικών: παλαίμαχοι του Μακεδονικού Αγώνα, στρατιώτες των Βαλκανικών, πρόσφυγες από τη Μ. Ασία, εργάτες, υπηρέτριες, κομμουνιστές, αστοί. Ήταν το σώμα των ανθρώπων που συγκρότησε την ελληνική πραγματικότητα των αρχών του περασμένου αιώνα. Ανάμεσά τους και ο άγνωστος νησιώτης, που η προσωπική του ιστορία θα έρθει στο φως με τη βοήθεια ενός ιστορικού, ενός γιατρού και του Μητρώου Ασθενών του Σωτηρία, που φυλάσσεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους.

Χάρτινα τριαντάφυλλα

Αποκρυπτογραφώντας στοιχεία της εικόνας και ανακαλώντας τις εκτενείς τους μελέτες, ο ιστορικός και επίκουρος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Γιάννης Στογιαννίδης, και ο καθηγητής Πνευμονολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Κωνσταντίνος Γουργουλιάνης, καταφέρνουν να σκιαγραφήσουν τη ζωή του Γιώργου Κρίθαρη, μέσα από την ίδια την ιστορία της φυματίωσης και των σανατορίων, στα οποία έχουν και οι δύο εντυφλήσει.

Από τις οικογενειακές μαρτυρίες είναι γνωστό ότι ο Γιώργος Κρίθαρης γεννιέται στα Κύθηρα, το 1902. Την ίδια χρονιά η Σοφία Σλήμαν, η δραστήρια αστή φιλόπονος, ιδρύει το σανατόριο «Σωτηρία». Έχει προηγηθεί μία πολυετής καμπάνια συγκέντρωσης χρημάτων, όπου η Σλήμαν οργώνει την Αθήνα και πουλάει στην Πανεπιστημίου, τη Βασιλίσσης Ολγας, τη Σταδίου και άλλους κεντρικούς δρόμους της πρωτεύουσας, χάρτινα τριανταφυλλάκια για το αντρικό πέτο, με σκοπό την ανέγερση ενός σανατορίου που λείπει τότε από την ελληνική πρωτεύουσα. Μαζί της οι ευκατάστατες κυρίες του καιρού της, με προεξάρχουσα τη φίλη της Καλλιρρόη Παρρέν, φεμινίστρια και δημοσιογράφος, που σιγοντάρει μέσω του Τύπου της εποχής το φιλανθρωπικό έργο της Σλήμαν.

Είχε θεωρηθεί και σαν νόσος των πλουσίων, αλλά στην πραγματικότητα ήταν νόσος όλων, και των φτωχών περισσότερο.

Η φυματίωση συγκινεί την άρχουσα τάξη και καταφέρνει να την κινητοποιήσει. Γυναίκες ευκατάστατων οικογενειών γίνονται εθελόντριες νοσοκόμες, κατά τα ήθη της εποχής και εμπνέονται από τα πάθη των ασθενών. Ο ιστορικός Γιάννης Στογιαννίδης λέει πως η Σλήμαν είχε πιθανώς περιθάψει ως εθελόντρια τους στρατιώτες του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 και είδε από κοντά τις επιπτώσεις της κοινής νοσηλείας φυματικών στρατιωτών και τραυματιών πολέμου. Καθώς η ιατρική διάγνωση της φυματίωσης ήταν τα πρώτα χρόνια διαθέσιμη στα ανώτερα στρώματα και προσέβαλλε κυρίως νεαρά άτομα, συνδέθηκε με αυτόν τον

νέο και καλλιεργημένο πληθυσμό που στα γραπτά του περιέγραφε την ασθένεια με ποιητική μελαγχολία. Ο καθηγητής Πνευμονολογίας, Κωνσταντίνος Γουργουλιάνης, αναφέρει πως ονομάστηκε και «πάθος αρχοντικών», επειδή φαινόταν πως έπληττε τον ανθό της καθεστηκυίας τάξης. «Είχε θεωρηθεί και σαν νόσος των πλουσίων, αλλά στην πραγματικότητα ήταν νόσος όλων, και των φτωχών περισσότερο», λέει ο καθηγητής.

«Θα περιμένω κάτω απ' τα πεύκα»

Ο Γιώργος Κρίθαρης από τα Κύθηρα, που στέκεται όρθιος με τα χέρια σταυρωμένα σε ένα από τα κτίρια του σανατορίου Σωτηρία στην Αθήνα, νοσεί από φυματίωση και νοσηλεύεται εκεί στα 1935, μαζί με εκατοντάδες άλλους. Όσοι τον γνώρισαν έχουν από καιρό πεθάνει και οι κατοπινοί της οικογένειάς του γνωρίζουν για εκείνον ελάχιστα. Οι φτωχές πληροφορίες ήταν και η πρώτη ένδειξη του κοινωνικού στίγματος που έθρεψε η φυματίωση, απομακρύνοντας τους νοσούντες από τις πρότερες ζωές τους, αφήνοντάς τους να ξεχαστούν στην απομόνωση του σανατορίου.

Εκπρόσωποι μιας ολόκληρης εποχής θα περάσουν νοσηλευόμενοι από τους θαλάμους των φυματικών: παλαίμαχοι του Μακεδονικού Αγώνα, στρατιώτες των Βαλκανικών, πρόσφυγες από τη Μ. Ασία, εργάτες, υπηρέτριες, κομμουνιστές, αστοί.

Ομως εκεί, στη φαρδιά βεράντα της πτέρυγας που πιθανώς νοσηλευόταν, με τα ψηλά παράθυρα των θαλάμων για καλό εξαερισμό, και τις σεζλόγκ όπου κάποιοι συν-ασθενείς του φαίνεται να ρουφούν ήλιο και αέρα -τη μόνη θεραπεία που γνώριζε τότε η ανθρωπότητα για τη φυματίωση- μια παράλληλη κοινωνία θα βρει τρόπο να υπάρξει.

Εκπρόσωποι μιας ολόκληρης εποχής θα περάσουν νοσηλευόμενοι από τους θαλάμους των φυματικών: παλαίμαχοι του Μακεδονικού Αγώνα, στρατιώτες των Βαλκανικών, πρόσφυγες από τη Μ. Ασία, εργάτες, υπηρέτριες, κομμουνιστές, αστοί. Ήταν το σώμα των ανθρώπων που συγκρότησε την ελληνική πραγματικότητα των αρχών του περασμένου αιώνα. Ανάμεσά τους και ο άγνωστος νησιώτης, που η προσωπική του ιστορία θα έρθει στο φως με τη βοήθεια ενός ιστορικού, ενός γιατρού και του Μητρώου Ασθενών του Σωτηρία, που φυλάσσεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους.

Χάρτινα τριαντάφυλλα

Αποκρυπτογραφώντας στοιχεία της εικόνας και ανακαλώντας τις εκτενείς τους μελέτες, ο ιστορικός και επίκουρος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Γιάννης Στογιαννίδης, και ο καθηγητής Πνευμονολογίας στο Πανεπιστήμιο

Θεσσαλίας, Κωνσταντίνος Γουργουλιάνης, καταφέρνουν να σκιαγραφήσουν τη ζωή του Γιώργου Κρίθαρη, μέσα από την ίδια την ιστορία της φυματίωσης και των σανατορίων, στα οποία έχουν και οι δύο εντρυφήσει.

Από τις οικογενειακές μαρτυρίες είναι γνωστό ότι ο Γιώργος Κρίθαρης γεννιέται στα Κύθηρα, το 1902. Την ίδια χρονιά η Σοφία Σλήμαν, η δραστήρια αστή φιλόανθρωπος, ιδρύει το σανατόριο «Σωτηρία». Έχει προηγηθεί μία πολυετής καμπάνια συγκέντρωσης χρημάτων, όπου η Σλήμαν οργώνει την Αθήνα και πουλάει στην Πανεπιστημίου, τη Βασιλίσσης Ολγας, τη Σταδίου και άλλους κεντρικούς δρόμους της πρωτεύουσας, χάρτινα τριανταφυλλάκια για το αντρικό πέτο, με σκοπό την ανέγερση ενός σανατορίου που λείπει τότε από την ελληνική πρωτεύουσα. Μαζί της οι ευκατάστατες κυρίες του καιρού της, με προεξάρχουσα τη φίλη της Καλλιρρόη Παρρέν, φεμινίστρια και δημοσιογράφος, που σιγοντάρει μέσω του Τύπου της εποχής το φιλανθρωπικό έργο της Σλήμαν.

Είχε θεωρηθεί και σαν νόσος των πλουσίων, αλλά στην πραγματικότητα ήταν νόσος όλων, και των φτωχών περισσότερο.

Η φυματίωση συγκινεί την άρχουσα τάξη και καταφέρει να την κινητοποιήσει. Γυναίκες ευκατάστατων οικογενειών γίνονται εθελόντριες νοσοκόμες, κατά τα ήθη της εποχής και εμπνέονται από τα πάθη των ασθενών. Ο ιστορικός Γιάννης Στογιαννίδης λέει πως η Σλήμαν είχε πιθανώς περιθάψει ως εθελόντρια τους στρατιώτες του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 και είδε από κοντά τις επιπτώσεις της κοινής νοσηλείας φυματικών στρατιωτών και τραυματιών πολέμου. Καθώς η ιατρική διάγνωση της φυματίωσης ήταν τα πρώτα χρόνια διαθέσιμη στα ανώτερα στρώματα και προσέβαλλε κυρίως νεαρά άτομα, συνδέθηκε με αυτόν τον νέο και καλλιεργημένο πληθυσμό που στα γραπτά του περιέγραφε την ασθένεια με ποιητική μελαγχολία. Ο καθηγητής Πνευμονολογίας, Κωνσταντίνος Γουργουλιάνης, αναφέρει πως ονομάστηκε και «πάθος αρχοντικών», επειδή φαινόταν πως έπληττε τον ανθό της καθεστηκυίας τάξης. «Είχε θεωρηθεί και σαν νόσος των πλουσίων, αλλά στην πραγματικότητα ήταν νόσος όλων, και των φτωχών περισσότερο», λέει ο καθηγητής.

«Θα περιμένω κάτω απ' τα πεύκα»

Φωτογραφία: Αρχείο οικογένειας Κρίθαρη, Επεξεργασία: Michael Kirki

Η Σλήμαν θα παραμείνει ενεργή στη διοίκηση του σανατορίου Σωτηρία για σχεδόν δύο δεκαετίες και μέσα στα χρόνια θα φυτέψει και τα 5.000 πεύκα στον προαύλιο χώρο, τα οποία ο Γιώργος Κρίθαρης μνημονεύει στο σημείωμά του και φωτογραφίζεται δίπλα τους. Τα πεύκα αυτά δεν παρέχουν στους φυματικούς μόνο ορισμένες από τις απαραίτητες συνθήκες για την καλυτέρευση της ασθένειας, που είναι ο καθαρός αέρας, ο ήλιος και η καλή διατροφή, αλλά γίνονται και μάρτυρες του ιδρυματισμού τους.

Σύμφωνα με τον ιστορικό Γιάννη Στογιαννίδη, το Σωτηρία έφτασε τη δεκαετία του '30 να νοσηλεύει 2000 ασθενείς –«μια μικρή πόλη». Ήδη από το 1920 που οι φυματικοί αυξάνονται με την έλευση νέων πληθυσμών στην Ελλάδα, η φέρουσα ικανότητα του σανατορίου δοκιμάζεται και πολλοί, μη έχοντας πού αλλού να πάνε, καταλήγουν να κατασκηνώνουν κάτω από τα πεύκα.

Παράνομη πώληση αλκοόλ, παράγκες που μαζεύονται οι τζογαδόροι για μπαρμπούτι και υπαίθρια πορνεία δοκιμάζουν τα ήθη της εποχής. Όμως, στον κατάφυτο δημόσιο χώρο που συναντιούνται οι φυματικοί, λαμβάνουν χώρα και οι πρώτες πολιτικές τους ζυμώσεις.

«Τη δεκαετία του '20 οι φυματικοί βάζουν μέσον το γραφείο του πρωθυπουργού για να μπουν, όπου ο καθένας λέει την προσωπική του ιστορία: “Είμαι ένας φυματικός και μένω κάτω από ένα πεύκο στη Βούλα, βάλτε με στο σανατόριο

Σωτηρία” ή “Είμαι μια φυματική με ένα σκυλάκι μικρό και δεν με παίρνουν στο Σωτηρία» και στέλνει ραβασάκια ο Βενιζέλος στο Σωτηρία που γράφουν “Να εισαχθεί”, προκαλώντας την απόγνωση των γιατρών», λέει ο Στογιαννίδης.

Τα ίδια αυτά πεύκα γίνονται και η αιτία για καταγγελίες από τους κατοίκους των Αμπελοκήπων, καθώς μια σειρά από έκνομες ενέργειες διαδραματίζονται στη σκιά τους. Παράνομη πώληση αλκοόλ, παράγκες που μαζεύονται οι τζογαδόροι για μπαρμπούτι και υπαίθρια πορνεία δοκιμάζουν τα ήθη της εποχής. Ομως, στον κατάφυτο δημόσιο χώρο που συναντιούνται οι φυματικοί, λαμβάνουν χώρα και οι πρώτες πολιτικές τους ζυμώσεις.

Εχουμε φωτογραφίες της εποχής από διαδηλώσεις φυματικών μετά από συγκρούσεις με τη χωροφυλακή, που επιστρέφουν υποβασταζόμενοι από τους υπόλοιπους ασθενείς πίσω στο Σωτηρία.

«Τα σωματεία των υγιών τότε δεν διεκδικούν δωμάτια για ασθενείς, καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, περισσότερα σανατόρια και δομές υγείας από το κράτος, γιατί αυτά δεν ενδιαφέρουν τον υγιή εργαζόμενο. Και φαίνεται ότι τις δεκαετίες του '20 και του '30 ήταν πολλές και συχνές οι διαμαρτυρίες των φυματικών στους δρόμους», λέει ο Στογιαννίδης. «Εχουμε φωτογραφίες της εποχής από διαδηλώσεις φυματικών μετά από συγκρούσεις με τη χωροφυλακή, που επιστρέφουν υποβασταζόμενοι από τους υπόλοιπους ασθενείς πίσω στο Σωτηρία».

“Ένας τραυματίας φθισικός, οδηγούμενος υπό τῶν συναδέλφων του εἰς τὸν θάλαμόν του

Εφημερίδα Ακρόπολις 20.07.1932. Φωτογραφία από τον Τύπο της εποχής, αλιευμένη από τον Γιάννη Στογιαννίδη.

Η διάρκεια παραμονής στα σανατόρια ξεπερνάει τη διάρκεια παραμονής ενός ασθενούς σε οποιοδήποτε άλλο νοσοκομείο και οι φυματικοί γίνονται πρωτόποροι στη διεκδίκηση ενός καλύτερου συστήματος υγείας. Τη δεκαετία του 1930 πετυχαίνουν την κάλυψη της νοσηλείας των φτωχών εργατών σε ιδιωτικά σανατόρια από τα ασφαλιστικά τους ταμεία ενώ καθιερώνεται για πολλές δεκαετίες και το επίδομα αεροθεραπείας.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο διανύει τα χρόνια της ασθένειάς του ο Γιώργος Κρίθαρης. Η καθημερινότητα στο Σωτηρία επιφυλάσσει και μερικές εκπλήξεις:

κινηματογραφικές προβολές, που διοργανώνει η διοίκηση του σανατορίου και μουσικές βραδιές. Ομως τα δημοφιλή τραγούδια της εποχής τραγουδιούνται έξω από τα σανατόρια. Σε ένα από αυτά, ο ρεμπέτης Στέλιος Κερομύτης, ένα από τα καλύτερα μπουζούκια του Πειραιά, τραγουδά για τα «Πεύκα της Πεντέλης».

«Η μόνη μου παρηγοριά στα πεύκα της Πεντέλης/είν' ο γιατρός που με κοιτά/μάννα μου μη σε μέλλει. Μάννα μου βήχας μ' έπιασε/αίμα βγάζει το στόμα/πότε Θεέ το σώμα μου θα αναπαυτεί το σώμα», λέει το τραγούδι του που αναφέρεται στο άλλο -ιδιωτικό- σανατόριο της Πεντέλης.

Για λόγους που θα εξηγηθούν παρακάτω, ο Γεώργιος Κρίθαρης μπαينوβγαίνει στο Σωτηρία. Την εποχή που η ασθένειά του είναι σε ύφεση δεν μοιάζει απίθανο να τριγυρνάει και ο ίδιος στον Πειραιά, που είναι το κέντρο των απανταχού Κυθηρίων. Για τα πεύκα του Σωτηρία ο Κρίθαρης γράφει το '35, ενώ το τραγούδι του Κηρομύτη «Τα Πεύκα της Πεντέλης» γράφεται το '37. Κανένα στοιχείο δεν στηρίζει την υπόθεση ότι οι δύο άντρες -που είχαν ίδια ηλικία και κοινή καταγωγή από τα Κύθηρα- συναντήθηκαν στον Πειραιά και πως ο ένας μπόλιασε τη στιχουργία του άλλου με το προσωπικό βίωμα της ασθένειας. Αλλά θα ήταν ωραία ιστορία, αν συνέβαινε.

Από τη Μεσοποταμία έως το Βουκουρέστι

Η αναζήτηση πληροφοριών για τον φυματικό νησιώτη οδηγεί μοιραία στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, στο Ψυχικό. Τα ογκώδη μητρώα ασθενών της δεκαετίας του 1930 περιλαμβάνουν χιλιάδες άγνωστες ιστορίες ασθενών που τα λίγα διαθέσιμα στοιχεία για αυτούς αποτελούν τεκμήρια όχι μόνο της ιατρικής ιστορίας της

χώρας, αλλά και των κοινωνικών διεργασιών του Μεσοπολέμου.

Στα μητρώα του Σωτηρία εγγράφεται πρώτη η μετανάστευση. Φυματικοί από όλες τις μεριές των πάλαι ποτέ ελληνικών εδαφών: από τη Σμύρνη έως τα Αλάτσατα, από τις Κυδωνιές (αλλού γραμμένες Αϊβαλί) μέχρι τον Πόντο και τα ενδότερα της Ρωσίας. Μια 40χρονη υπηρέτρια, η Καλή, από τα Καράμπουρνα της Μικράς Ασίας, ο 38χρονος ναυτικός Μιχαήλ, από τη Σινώπη του Πόντου και η Άννα Μ. «σύζυγος του Πέτρου», που δηλώνει ως τόπο καταγωγής τη «Μεσοποταμία». Νέοι από τη Σρεμπρένιτσα, το Βουκουρέστι, τη Δαμασκό, που άφησαν τις κοιτίδες τους είτε για να αναζητήσουν στη μητέρα πατρίδα κοινωνική περίθαλψη, είτε λόγω των εκτοπισμών που επέβαλε η Ιστορία του πρώτου μισού του περασμένου αιώνα.

ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΝ ΜΗΤΡΩΟΝ						Η ΣΩΤΗΡΙΑ ΑΣΘΕΝΩΝ					
Πατρών	Καταγωγή	Διαμονή	Έτηνος	Ηλικία	Στοιχεία	Πατρών	Διαγωγή	Επίθετο	Τάξεις	Ημερ.	Ασθενή
Αδελφός	από τόπος καταγωγής	Αγίας	Αγίας	από	από	Αδελφός	Αδελφός	Αδελφός	Αδελφός	Αδελφός	Αδελφός
	Ορίαν	Αθήνα	Σμύρνη	30	Μετ' έτος Σμύρνη Οριαν Αθήνα 27-6-31		Αδελφός	Αδελφός	Αδελφός	29-1-32	Αδελφός
	Σμύρνη	Αθήνα	Σμύρνη	30	Μετ' έτος Σμύρνη Οριαν Αθήνα 27-6-31		Αδελφός	Αδελφός	Αδελφός	29-1-32	Αδελφός

Το Μητρώο Ασθενών του σανατορίου «Η Σωτηρία» στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, στο Ψυχικό.

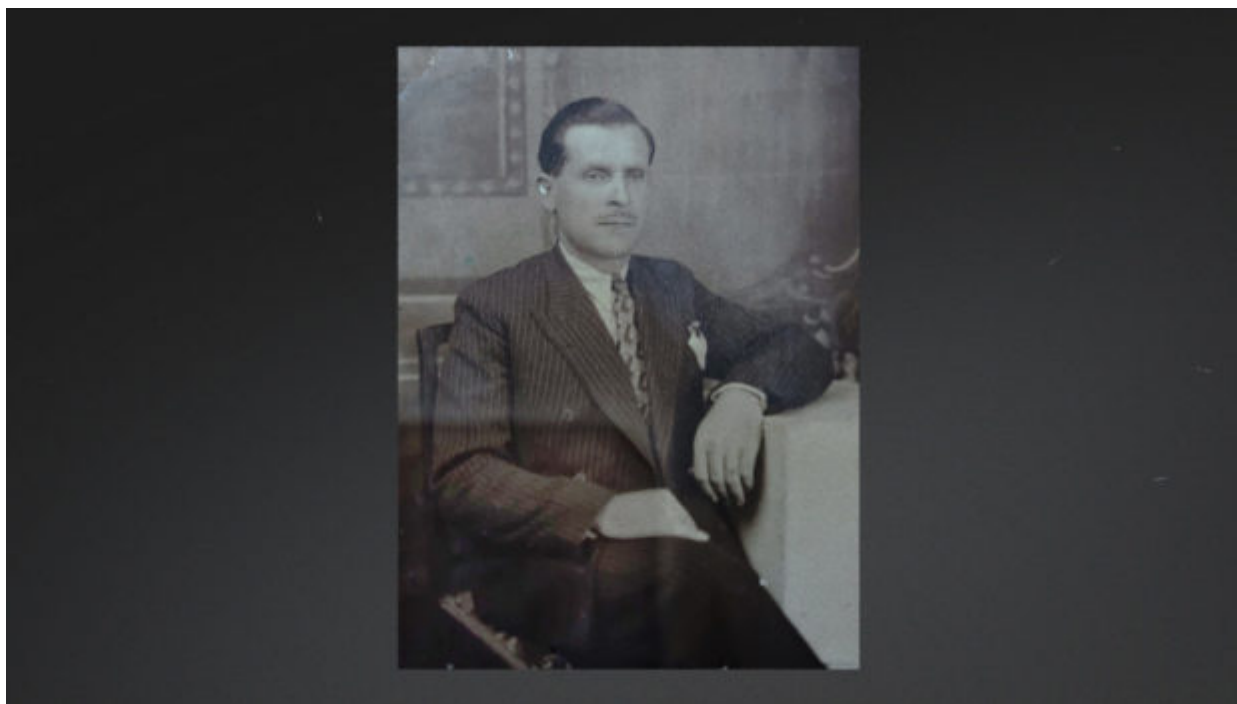
Ανάμεσά τους και μία πρωτοπόρος νέα: Η Στέλλα Σ., 18χρονη φοιτήτρια από τη Νεάπολη, θα εισαχθεί στο Σωτηρία τον Ιούνιο του 1932 και θα πεθάνει μόλις τρεις μήνες μετά, πριν προλάβει να ενταχθεί στο ολιγομελές σώμα των πανεπιστημιακά καταρτισμένων γυναικών της εποχής. Λίγες σελίδες πιο κάτω, για τον συνομήλικό της Κωνσταντίνο Σ., ράπτη στο επάγγελμα, οι υπάλληλοι του Σωτηρία σημειώνουν στις παρατηρήσεις του μητρώου πως έχει καταδικασθεί «επί παράβαση του ιδιωνύμου». Ένας κομμουνιστής, δηλαδή, που διαταράσσει την τάξη του σανατορίου.

Στα μητρώα ασθενών, από τον τόπο καταγωγής αποκαλύπτονται και πολλοί Κυθήριοι. Μία από αυτούς τραβάει το βλέμμα: η Ρόζα Κασιμάτη, 22 χρονών.

Στα μητρώα ασθενών δίνονται το πλήρες ονοματεπώνυμο, η επαγγελματική

ιδιότητα, η ηλικία, ο τόπος καταγωγής και διαμονής και η πορεία της υγείας, μεταξύ λίγων ακόμα πληροφοριών. Από τον τόπο καταγωγής αποκαλύπτονται και πολλοί Κυθήριοι. Μία από αυτούς τραβάει το βλέμμα: η Ρόζα Κασιμάτη, 22 χρονών, δηλώνει τόπο κατοικίας τον Πειραιά. Το ίδιο όνομα, κοινό στα Κύθηρα, έχει η προγενέστερή της, επίσης Κυθήρια, μητέρα του Ελληνοϊρλανδού ποιητή και συγγραφέα Λευκάδιου Χερν που θα εξελισσόταν σε έναν από τους σημαντικότερους δημιουργούς της Ιαπωνίας. Η φυματική συνονόματή της που δηλώνει «οικιακά», αναφέρει στο πεδίο για τυχόν συγγενείς: «ουδέναν». Είναι η μοναξιά που τραβάει το βλέμμα, για ένα νέο κορίτσι που είτε εργάζεται ως υπηρέτρια σε κάποιο σπίτι που δεν θέλει να διατηρεί μια επαφές μαζί της είτε πιθανώς ως εκδιδόμενη. Πάντως είναι η μόνη που όταν της ζητείται να αναφέρει τον τόπο καταγωγής, δεν λέει «Κύθηρα», αλλά «Τσιρίγο», την ονομασία του νησιού που προτιμούν οι ντόπιοι. Μια οικεία ντοπιολαλιά παρεισφρέει στα διοικητικά έγγραφα του Σωτηρία. Πάντως η Ρόζα Κασιμάτη φαίνεται να βγαίνει από το σανατόριο λόγω καλύτερευσης της υγείας της και αν εμπιστευθεί κανείς το νεαρό της ηλικίας της, ίσως προλαβαίνει να ζήσει άλλα είκοσι χρόνια, μέχρι η έλευση των αντιβιοτικών να αλλάξει οριστικά την πορεία της ασθένειας.

Τι απέγινε ο Γεώργιος Κρίθαρης

Ο Γεώργιος Κρίθαρης στα Κύθηρα. Φωτογραφία: Αρχείο οικογένειας Κρίθαρη. Επεξεργασία: Michael Kirki

Σύμφωνα με τις αχνές οικογενειακές αναμνήσεις ο Γιώργος Κρίθαρης παντρεύεται μια από τις νοσοκόμες του Σωτηρία. «Διόλου ασυνήθιστο», σημειώνει ο ιστορικός

Στογιαννίδης. Το κοινωνικό στίγμα νικιέται πού και πού από τον έρωτα και μάλιστα πολλοί φυματικοί γίνονται και οι ίδιοι αργότερα νοσηλευτές αφού η εύρεση εργασίας είναι έτσι κι αλλιώς δύσκολη για τους στιγματισμένους.

Ο ιστορικός αναγνωρίζει από τη φωτογραφία και το κτίριο όπου βρίσκεται ο 33χρονος φυματικός από τα Κύθηρα, το 1935. Είναι, πιθανώς, η πτέρυγα «των 300 ανδρών» που προστίθεται -μαζί με την αντίστοιχη των γυναικών- για να απαντήσει στις αυξανόμενες ανάγκες για κλίνες τη δεκαετία του 1930.

Το κοινωνικό στίγμα νικιέται πού και πού από τον έρωτα και μάλιστα πολλοί φυματικοί γίνονται και οι ίδιοι αργότερα νοσηλευτές αφού η εύρεση εργασίας είναι έτσι κι αλλιώς δύσκολη για τους στιγματισμένους.

Η ημερομηνία (1935) κατευθύνει ως προς την πιθανή ημερομηνία εισόδου του στο Σωτηρία, αλλά η ανεύρεση στοιχείων αποδεικνύεται δύσκολη. Στην εκπνοή του χρόνου για τη μελέτη του μητρώου ασθενών, οι τελευταίες σελίδες του τελευταίου τόμου -πώς αλλιώς θα συνέβαινε;- αποκαλύπτουν την πολυπόθητη καταχώριση. «Γεώργιος Κρίθαρης, του Δημητρίου και της Διαμαντούλας, ετών 30, ιδιωτικός υπάλληλος».

Τα ιατρικά αρχεία δίνουν πληροφορίες που κανείς από την οικογένειά του δεν γνώριζε -όπως το επάγγελμά του- και ότι εισήλθε για πρώτη φορά στο Σωτηρία το 1932. Θα βγει στα τέλη του 1934, κατά τη συνήθεια πολλών ασθενών όταν καλυτέρευε η υγεία τους -χαρακτηρίζεται «ιατρικώς ιαθείς»- και θα ξαναμπεί το 1935 όπως αποκαλύπτει το σημείωμα της φωτογραφίας του.

15030	15030	15030	15030
Kριδαρι Γαυρογυιου δουκιστου η παραπορευου	Kριδαρι Γαυρογυιου δουκιστου η παραπορευου	Kριδαρι Γαυρογυιου δουκιστου η παραπορευου	Kριδαρι Γαυρογυιου δουκιστου η παραπορευου
50	50	50	50
id. iwanym	id. iwanym	id. iwanym	id. iwanym
Kιδρυα	Kιδρυα	Kιδρυα	Kιδρυα
Kιδρυα	Kιδρυα	Kιδρυα	Kιδρυα
ajam	ajam	ajam	ajam
κα καταπορευου δουκιστου η παραπορευου	κα καταπορευου δουκιστου η παραπορευου	κα καταπορευου δουκιστου η παραπορευου	κα καταπορευου δουκιστου η παραπορευου

«Γεώργιος Κρίθαρης, του Δημητρίου και της Διαμαντούλας, ετών 30, ιδιωτικός υπάλληλος». Τα ιατρικά αρχεία δίνουν πληροφορίες που κανείς από την οικογένειά του δεν γνώριζε –όπως το επάγγελμά του– και ότι εισήλθε για πρώτη φορά στο Σωτηρία το 1932.

Σύμφωνα με τον Γιάννη Στογιαννίδη, αυτή ήταν μια συνήθης πρακτική, χωρίς όμως το Σωτηρία να δίνει εξιτήρια. Άνθρωποι μπαινόβγαιναν, ξαναέπιαναν δουλειά, αναγκασμένοι να ζήσουν τις οικογένειές τους, αλλά παρέμεναν φυματικοί σε ύφεση με κίνδυνο η υγεία τους να επιδεινωθεί. Το αποτέλεσμα ήταν το Σωτηρία από τη δεκαετία του '30 να μη δέχεται ασθενείς που είχαν αποχωρήσει οικειοθελώς περισσότερες από δύο φορές.

Ο Γιώργος Κρίθαρης θα πεθάνει το 1941. «Ανήκει πιθανώς σε αυτούς τους φυματικούς που πέθαναν από την πείνα, κατά τη διάρκεια του λιμού της Αθήνας», λέει ο Στογιαννίδης. Στην Κατοχή, το Σωτηρία παρακμάζει. Το βασικό μέτρο αντιμετώπισης της νόσου, το καλό φαγητό, λιγοστεύει, ενώ στο σανατόριο μπαίνουν αντιστασιακοί και εξαθλιωμένοι από τον πόλεμο Αθηναίοι με την ελπίδα να βρουν συσσίτιο.

Ο Γιώργος Κρίθαρης θα πεθάνει το 1941. «Ανήκει πιθανώς σε αυτούς τους φυματικούς που πέθαναν από την πείνα, κατά τη διάρκεια του λιμού της Αθήνας», λέει ο Στογιαννίδης.

Όσοι φυματικοί καταφέρουν να επιβιώσουν στον πόλεμο και τη φτώχεια που μάστιζε την ελληνική κοινωνία μεταπολεμικά, ίσως προλάβουν να γίνουν μάρτυρες του τέλους της φυματίωσης. Η πιο μολυσματική ασθένεια της εποχής, που απείλησε την κοινωνική συνοχή των κρατών, θα γινόταν από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και μετά ιάσιμη, χάρη στην πρόοδο της επιστήμης. Οι φυματικοί θα ζούσαν πια, αλλά όχι δίχως το κοινωνικό στίγμα που συνδέθηκε με την ασθένεια. Ο πνευμονολόγος Κωνσταντίνος Γουργουλιάνης το διακρίνει ακόμα και τώρα: «Σε διαγνώσεις για καρκίνο στον πνεύμονα, ορισμένοι ακόμα θα πούνε: “Ευτυχώς δεν είναι φυματίωση”. Αυτό που άφησε η φυματίωση είναι πως οι άνθρωποι φοβούνται εκείνο που δεν βλέπουν».

Ο Χαράλαμπος Κρίθαρης, ο παππούς μου, βουρκώνει όταν ακούει στο ραδιόφωνο το όνομά του αδερφού του: τον ψάχνουν οι φυματικοί που μαζί τους μοιράστηκε τον ίδιο θάλαμο στο Σωτηρία. Αυτοί που έζησαν.

Μια φθινοπωρινή μέρα στα τέλη της δεκαετίας του 1950, στα Κύθηρα, ο μικρός αδερφός του Γιώργου Κρίθαρη, Χαράλαμπος, μαζεύει ελιές και δίπλα του έχει το ραδιοφωνάκι του. Τότε ακόμα στην εκπομπή του Ερυθρού Σταυρού εκφωνούνται

ονόματα αγνοουμένων. Ο Χαράλαμπος Κρίθαρης, ο παππούς μου, βουρκώνει όταν ακούει στο ραδιόφωνο το όνομά του αδερφού του: τον ψάχνουν οι φυματικοί που μαζί τους μοιράστηκε τον ίδιο θάλαμο στο Σωτηρία. Αυτοί που έζησαν.

Οι αφηγήσεις των φυματικών που επέζησαν και τα ιστορικά τεκμήρια, μάς παρηγορούν λέγοντάς μας και τις ιστορίες των αγνώστων θυμάτων της ασθένειας και της κοινωνικής περιθωριοποίησης. Για τον Γεώργιο Κρίθαρη δεν θα μάθουμε μάλλον περισσότερα. Θα παραμείνει ένας άγνωστος σε εμάς χαρακτήρας, με έναν καλό γραφικό χαρακτήρα που έζησε και πέθανε σε συμφωνία με την εποχή του. Αυτός, ο εκτοπισμένος νησιώτης, ο αιώνια 39χρονος παππούς μας, ο φυματικός άνθρωπος του 20ού αιώνα.

kathimerini.gr